సోహం

తానెక్కిన తూర్పుబండి...

నిన్న సంజవేళనగా అడంగున బయలుదేరి, అడుగడుక్కూ ఒక స్టేషనూ, అక్కడ ఎక్కేవారూ, దిగేవారూ, ఈ గాసితో రాత్రంతా నిదుర లేకుండా నడచి నడచి, శ్రీనాథులవారి కర్ణాటాంగనవలె, వసివాళ్ళాడుతూ, పోతూంది.

మద్దిన, ఒక స్వాములవారు ఎక్కారు, వారి సరంజామాతో, మనిషి బాల గంధర్వలాగున్నాడు. శకుంతల జన్మ వృత్తాంతం వింటూ కుతూహలం మరింత ఇనుమడించగా ఆ చెలికత్తెలమీదికి చొచ్చుకుపోయే యడవల్లి దుష్యంతుడి ఠీవిలో అర్ధ త్రిభంగిగా, ఉపవిశుడైనాడు. అప్పుడు తన వంక చూశాడు...తాను రివాజు ప్రకారం నడుముకు ఉత్తరీయం చుట్టుకుని గోత్రప్రవర వల్లించి నకర్మణాతో పాదాభివందనం చేశాడు. తనవెంట అగ్రహారానికి దయచేసి, తన ఇంట పాదపూజ లందుకుని, తన భిక్షావందనం స్వీకరించి చరితార్థుణ్ణి చేయమని అభ్యర్థించాడు. ఆయన ఓరగా నవ్వి, మాధవపెద్ది దుర్యోధనుడి గొంతుపెట్టి, అబ్బాయ్–అంత రభసెందుకులే – భిక్ష కేమిటి భోజనానికే వస్తాను. నేను స్వాములవారిని కాను, వట్టి సన్నాసిని. ఈ కాషాయాంబరం ఉందే – అది అవసరంకొద్దీ కించిత్ ఆడంబరం. చిత్తం చిలిపితనంమీద, భక్తి భార్యామీద, అబద్ధం కాదు! అర్థం కాలేదా?–

నీవు చూడబోతే అంతో ఇంతో యోగ్యుడివిలాగున్నావు! పిల్లలెందరూ – పెళ్ళి కాలేదా – ఓహో – కాకపోతే కొరతా లేదు, అయితే ఘనతా లేదు. ఇలా ఉండిపోవడం ఒకందుకు మంచిదే – అంటాను. ఇంటి పట్టున ఏ జంజాటనా ఉండదు. అర్ధరాత్రీ అపరాత్రీ వెళ్ళినా – అక్కరలేని ఆరాలన్నీ తీసి, యాగీ చేసేవారంటూ ఉండరు. అత్తెసరు వేసుకోడం మొగం మొత్తెనో...'సత్రాభోజనం, మఠానిద్రా!' ఉండనే ఉందిగా – రాజెవరి కొడుకురా అని బ్రతకవచ్చు. టింగురంగాగా తిరగవచ్చు. ఔనా కాదా?–

అబ్బాయ్ – ఈ గడ్డపాయన ఏదో వెర్రి వేదాంతం కోసం ఇలా మోగుతున్నా డనుకోబోకు. మనకు వెర్రీలేదు, వేదాంతమూ లేదు –, నిన్ను వేళాకోళంచేసే ఉద్దేశ్యమూ లేదు – యద్దేవాకనడం లేదు – యథార్థం అనుకో

నేనిలా ఎందుకు కావలసి వచ్చిందో చెపితే సర్వమూ తెలుస్తుంది. సంశయ విచ్ఛిత్తి అవుతుంది.

నాకు మన గ్రామంలో ఇల్లూ వాకిలీ ఉంది. ఇల్లు కనిపెట్టి ఉండేందుకు మూడు ముళ్ళూ వేసిన మేనమామ కూతురుంది. మాంచి తీరైన మనిషి. అవధాన్ల పురుషోత్తం ఆడవేషమల్లే ఉంటుంది – నిండు హృదయం. నిరాభరణ

సుందరి. ఇరుగూ పొరుగూ చెయ్యెత్తి మొక్కేంత చిత్తశుద్ధి కలది. కోటి కొక్కత్తె ఉంటుంది అలాటిది.

నలుగురికీ చూడముచ్చటైన కాపురం మాది. నీడపట్టున ఉండి, సుఖపడటమే నా పని. అందరిలాగా ఓ పొలమెళ్ళడం కాని, పొద్దోయి రావడంకాని లేదు. ఒకరి జోలీశొంఠీ అక్కరలేదు. ఎవరితోను పిచ్చాపాటీ అడే అలవాటు లేదు. - ఊళ్ళో ఉన్నా లేనివాడి క్రిందె జమ.

నాకది బాగానే ఉంది. కాని, నా తరహా ఊళ్ళోవాళ్ళకు సొనాయించలేదు. అందులోనూ బాపమ్మొదినకు. బాపమ్మంటే మాకో వేలు విడిచిన ముత్తాత మనవరాలు. అవిడకు మూడో ఏట పెళ్ళయింది. మరో మూణ్ణెల్లకు వరదల్లో పుస్తెపుటుక్కుమన్నది. బుద్దెరిగినప్పటినుంచీ ముసుగేసుకుని మునసబీ చేస్తూంది. అవిడకు అక్షర్లేనిదంటూ లేదు. నోరూరుకోదు. కాలూరుకోదు. పోనీ కజ్జాకోరా అంటే అదీ కాదు. అదో నైజం. సొంట్లు శోధించందీ ప్రొద్దుపోదు.

ఎవరో ఓ విశ్వస్థను గురించి ఇంత స్వస్తి చెపుతున్నావేం అంటావా? ఇంత చెపితేనే కాని, ముందు కథ అర్థంకాదు. ఒనాడు అవిడ పనివేళా మా ఇంటికివచ్చి, నేను స్వహస్తంలో కూడా ఉంటిని. ఒరే చిదానందం - నాపేరు అప్పటికీ ఇప్పటికీ అదేలే - 'ము' మరీ సంసార పక్షంగా ఉందనీ 'దు' చేర్చుకున్నాను. - ఒరే అల్లుడా, కుశ్రసజ్జు ఒక్కడూ పలుకలేదు. ఒక -మారొచ్చి నాలుగాకులు రాల్చిపోదూ అంది - మాట తీసెయలేక సర్రే కదా అనడం - అదే ఇంతకు తెచ్చిందనుకో -

నాచేత చెట్టు చెట్టూ దులిపించుకుని, అక్కడే నిలవేసి ఏమిరా నాది చెప్పాల్సిన వయసు, నీది వినాల్సిన ఈడూ. నిన్న మొన్నటిదాకా ఓ పుట్టగోచి పెట్టుకుని నాకు నిలువు చెంబుతో నీళ్ళోసిన వాడివి కదుట్రా - ఇప్పుడంటే ఇంత జుట్టూ జులపాలూ పెంచుకుని పెద్ద మొగరాయుడివైనావుగాని -

ఇంత నదరుగా ఎదగనైతే ఎదిగావు కాని నీకు తల్లో నాలిక ఉన్నట్లు లేదేమిరా. ఇల్లో నారాయణమ్మల్లే ఎప్పుడూ పెళ్ళాం కొంగట్టుకుని తిరగడమేనా? సాటి మగాళ్ళందరూ ఇలాగే చేస్తున్నారా? ఓ యబ్బ నీకే ఉందా మహా అపేక్ష. అందరూ కాపురాలు చేయడంలా - అలా అస్తమానం ఇంట్లోనే ఇల కరుచుక్కూచుంటే నలుగురూ నవ్విపోతున్నార్రా! అలా చేస్తే దానికి అలుసైపోతావురా - అది నీ ఇంటా వంటా లేదురా!

మీ తాత మటుకు మీ తాత, ఒక్క క్షణం ఇంటి పట్టున ఉండేవాడా? ఇవాళ కప్రానుపాలెంలో ఉంటే రేపు కవుతరం.

రేపు కవుతరంలో ఉంటే ఎల్లుండి కుందేరు

మర్నాడు వల్లూరు, అమర్నాడు వణుకూరు - ఇలా సాలుకు సాలూ పొలాలమీదే ఉండేవాడు - కాని పోషణేం తక్కువా. ఇంటికే రావాలని బెంగా. మగ మహారాజంటే - అయన! అలాగని ఇంటిమీద శీతకన్నేశాడా? నలుగురాడా అరుగురు మగా - అ పోలికొచ్చింది కాదేమిరా? నాయనా!

పోనీ, అందాకా ఎందుకూ, మీనాన్న మటుకు మీనాన్న - అ తండ్రికి తగిన బిడ్డే అని అనిపించుకోలేకపోయినా ఉన్నంతలో ఓ నిక్షేపరాయు డనిపించుకోలా?

అదె ఎకరాల మాన్యం ఉన్న ప్రతివ్వాళ్ళో - మామూళ్ళకు పోయినపుడు వసతిగా ఉండేందుకు రెండో కంటివాడికి తెలియకుండా సదుపాయం చేసుకోలా? మళ్ళీ ఇంటికొచ్చాడో. వాడంత మంచివాడున్నాడా అనిపించుకోలా? పెద్దవాళ్ళు అందుకే అంటారు - మగవాడు తిరక్క చెడ్డాడని. ఒరే నాయనోవ్! నిన్ను చెడిపొమ్మంటున్నా ననుకునేవ్ - ముందు ముందు బాగుపడాలంటే - ఈ పద్ధతి కాదు.

కొన్నాళ్ళు పోతే, ఇంత స్వతంత్రంగా చెప్పేవాళ్ళూ ఉండరు. నీ బుద్ధి నీవే చూసుకో. ఎప్పుడూ మండిగానికి పెట్టిన కుంభమల్లే పడుంటే - మీ ఆవిడకు ముటుకు అచ్చటా ముచ్చటా ఎలా తీరను?

మావారు మొన్ననగా వెళ్ళారు. దీపాలెట్టే వేళకు ఎన్ని పనులున్నా తిరిగి వస్తానన్నారు - మొన్నలేదు, నిన్నలేదు. ఈవాళ ఇంతవరకూ అజా పజాలేదు. ఏం తిన్నారో ఏంలేదో. వారి కసలు పరాయిచోట నిద్రపట్టదు. ఎంత అగత్యమో కాకపోతే ఒక్క క్షణం ఉండేవారు కాదు. కాచి వడపోశాం, కొంగున కట్టేసుకున్నాం అని మన మనుకోవడమే కాని, ఏమో మగవారూ, ఎంతకన్నా తగుదురు. కంటికి అక్కడేం వర్రగా కనిపించిందో. ఇలా తపన పడటం, తీరా ఇంటికి తిరిగి వచ్చాక, అమాంతం మీద విరుచుకుపడటం, సన్నాయి నొక్కులతో మొదలెట్టి, వేధించి, రవంత వేపుకుతిని, తగుమాత్రం కంటతడి పెట్టి, ఆకలి లేదని అభోజనం పడుకునేంత హైరానుపెట్టి, గడ్డంపట్టి బతిమాలించుకుని, చేతిలో చేయి వేయించుకుని, వచ్చేపండక్కి పట్టుచీర పురమాయింపించుకుని, అట్టె మల్లెచెండు తలలో ఉంచుకుని, ఇంకా బెట్టుగానే, ఓ మెట్టూ ఓ మెట్టూ దిగి, ఏ అర్ధరాత్రి వేళకో, హాయిగా నిద్ర తీయాలని...జన్మంటూ ఎత్తి, ఆడపుట్టక పుట్టినాక - ఉండదుట్రా నాయనా! పొరుగూరు పోనూలేను, అంత గ్రంథసాంగుణ్ణికానూ లేనంటావా - పోనీ ఉన్న ఊళ్లోనే ఆయెను. నలుగుర్నీ చూసి నేర్చుకోనన్నా నేర్చుకోరా. నేనెందుకు చెప్పొచ్చానంటే - ఒకరి కొహరు మొఖం మొత్తేట్టు కారాదురా - కాస్త ప్రయోజకుడివై - నీవూ ఓ మనిషివే అనిపించుకోరా -

ఇంత నూరిపోసింది - నాకు ఓ చెంప నవ్వూ, ఓ చెంప కోపమూ - కాని, ఉహూ అన్నానో, మరింత సాగదీస్తూంది. ఆ పూటకు బయటపడేది కల్ల. సరే నన్నట్టు తల ఊగించాను. తప్పించుకొచ్చాను.

వచ్చానే కాని నాలో అర్థం బర్థం కాని మథన ఆరంభమయింది. మతోయిన మనిషి కాదు. తలక్రిందుల తత్త్వంకాదు - అందులో ముఖ్యంగా నా మేలుకోరి చెప్పింది - అంతే, కాని, నామీద ఏమన్నా పగా ఆవిడకి?

'స్వభార్యాయాంచ యౌవనమ్' - అని పెద్దలు విధివతుగా అన్నా, 'యౌవనే విషయైషిణామ్' - అంటూ కాళిదాసువారు చెప్పడంతో, ఒక్క నందగోపాలుడికే కాక శ్రీరామచంద్రమూర్తికి కూడా ఆ ప్రతీతి ఉండటంతో, వాత్స్యాయను డంతటివాడు తన గ్రంథంలో పారదారికం ప్రత్యేకంగా వక్కాణించడంతో, ఇలా ఇవన్నీ పొరజూడగా, బాపమ్మ చెప్పిందాంట్లోను కొంత సబబు ఉన్నట్లు నాకు తోచింది. మరింత తరచిచూడంగా ఆ సలహో అనుసరణీయమే అనిపించింది. కాని, అది ఎన్నడూ అలవాటులేని ఆపోశనం మనకు - ఎలా ఉపక్రమించడం? అసలే బిడియం,

అందులో కొంత బెరుకూ – అడుగు ముందువేసినా, మనసు వెనుకాడటం – ఇలా సతమతమై, చివరకు ఏమైతేనేం – దీని అంతు కనుక్కోవాలని ఓనాడు సంజవేళ, అలా చెరువు గట్టుకేసి, చేలకేసి షికారుగా పోయినాను–తలకు ఉత్తరీయం చుట్టి, పంచ ఎగకట్టి – ఎవరూ నన్ను గుర్తు పట్టకుండా ఉండేందుకని...

అలా పోగా పోగా...చేలమయాన ఒంటరిగా ఎవరో జనప పన భుజా నేసుకుని వస్తున్నారు. ఆడకూతురే – దరిదాపులచూడగా, సంజీవరావు చిత్రాంగిలాగా ఉంది. అచ్చంగా –ఆ మసకలో నాకలా తోచిందనుకో. ఏం పిల్లా అనగలిగాను ఓ పట్టానికి – అది అక్కడ ఆగిపోయి, అటూ ఇటూ చూసి, ఒక్క ఇకిలింపు ఇకిలించింది – కొంచెం ధైర్యం చేసి సమీపించాను. అది నా మొగంలోకి చూసిందో, ఆс – మీరా అయ్యగారూ, సీకట్లో సిక్కడ్డారా. నేను తోడొస్తా లెగుండి–రాండి!–అంది. నాకు కంపరమెత్తింది. పో–పో–పో–నీదారిని నీవు పో–అనేసి, చేనుకు అడ్డంపడ్డాను – అది వెనకాతలే నవ్వుతూ నవ్వుతూ వుండటంతో, నాకు మరింత మత్తోయి, ఎటో పోయి, ఎటో తిరిగి, ఏదో వేళకు ఇంటికి చేరుకున్నాను.

గుమ్మంలో మా ఆవిడ సిద్ధం! తల వంచుకు లోపలికి పోబోయినాను. ఆవిడ నవ్వుమొగంతో ఆపేసింది – 'ఏమండీ, అలా పోయి రావాలనుకుంటే – పొద్దుండగా పోలేక పోయినారా – చేనికడ్డం పడటం ఎందుకు? చీకట్లో చిక్కడటం ఎందుకు? అది, మన లక్ష్మాయి కూతురు, వచ్చి చెప్పెళ్ళింది లెండి – లాంతరిచ్చి ఎవరినన్నా పంపించమంది. వెర్రిబాగుర్ది. బాపమ్మను పంపుదా మనుకున్నాను – అనుకుంటూండగా మీరే వచ్చారు...' అంది అతి నిదానంగా.

నేను గజ గజలాడిపోయి, బాపమ్మ ఏం చెప్పిందేమిటి? – అన్నాను.

ఏదో చెప్పిందిలెండి, దానికేంగాని, మీకు అలాటి మనసులుంటే లక్షణంగా పల్లెకోన పోయిరారాదూ? అక్కడ రంభలూ ఊర్వసులూ ఉంటారు. అలాటి చోటికిపోయి, చేతనైతే పెద్దల పరువు నిలబెట్టండి! నాకు చూడవేడుకే – అని నవ్వుతూనే అంది.

నాకు రోషం వచ్చింది. నేనంత చేతకానివాణ్ణనుకోకు. తలచుకుంటే ఊళ్ళేలగలను. ఎందుకని ఊరుకున్నాగాని –

ఎవరూరుకోమన్నారు. లక్షణంగా పోయిరండి. పెట్టెలోంచి, అత్తా కోడలంచు చాపుతీసి ఇస్తాను. కట్టుకుని, ఓ వందో వందన్నరో పట్టుకుని వెళ్ళండి. అత్తరు రాస్తానంటే నాకు అలవాటు లేదనకండి. పన్నీరు జల్లబోతే పడిశెం పట్టేను అనబోకండి. పట్టికెళ్ళిన సొమ్ములో పాతికో పరకో వెనకేయండి – వాళ్ళతో బేరమాడకండి – మరో పది ఎక్కువే ముట్టజెప్పండి. పట్టుకెళ్ళింది చాలకపోతే ఇంటికి కబురెట్టండి. మీకు, ఎక్కడన్నా గురి కుదిరితే, ఏ సంకోచమూ లేకుండా, వెంటబెట్టుకురండి. నాకూ కాస్త పొద్దుపోతుంది. ఏమంటారు. ఎందుకాలస్యం –

ఆవిడ ఇలా అంటూంటే నాకు ఎన్నడూ లేనిది, వల్లమాలిన ఉక్రోషం వచ్చింది – సరే తెమ్మన్నాను, తెచ్చింది. బయలుదేరాను.

పల్లెకోనే వెళ్ళాను. అక్కడ, రాకేందువదన అని ఒక జాణ ఉంటూన్నదని మునుపే తెలుసులే. యకాయకి వాళ్ళ ఇంటికే వెళ్ళాను. వెళ్ళానే కాని, ఎలా

పలుకరించాలో తెలియకపోయె. ఏం బాబూ, ఏం ఇలా దయచేశారు అంది. నాకు మాట పెగిలిరాందే! రొండినున్న దస్తుతీసి, అక్కడ ఉంచాను. ఇవాళకు ఇక్కడ బస చేద్దామనుకుంటున్నాను- అనిమటుకు అనగలిగాను. ఆవిడ నావంక ఒక్కనిమిషం అట్టే పరకాయించి చూచి, నవ్వేసి - ఇంట్లో అలిగి వచ్చారా? - అంది.

"ఇలారావడం, ఇదే మొదలు కాదూ, నాకు కనబడుతూనే ఉందిలెండి..." అంది.

నేను బిక్కుబిక్కుమన్నాను. ఏం బాబూ, మీకు ఈ హితబోధ ఎవరుచేశారు? మీకు ఇలాటి తెలివితేటలున్నట్టు నాకు ఏ కోశానా కనబడటంలేదులెండి. చెపుదురూ - అంటూ పక్కనొచ్చి కూర్చుని, గడ్డంపుచ్చుకుంది. నాకు ఒళ్ళు తెలియలేదు. గబగబ కథంతా చెప్పేశాను. అంతావిని, వెర్రితండ్రీ, ఏ గూటి చిలుక ఆ గూటే పలుకుతుంది. ఇలాటి బుద్ధులు పుట్టుకతోరావాలి కాని, ఎరువు తెచ్చుకునేవికావు. మీరు సెలవిచ్చిన పద్ధతిలోనే చూద్దాం. వాత్స్యాయన మహర్షి - గ్రంథం చేయాలని సంకల్పించి, అనుభవంకోసమని నానా దేశాల సానివాడలూ తిరిగివచ్చారా? వారు ప్రజ్ఞానిధులు గనుక సర్వమున్నూ వారికి విదితమైంది. శ్రీరామచంద్రుడికి దక్షిణ నాయకత్వమే ఉన్నట్టయితే, సర్గలు సర్గలు వారిచేత వాల్మీకులవారు ఎందుకు శోకింపజేస్తారండీ? ఇంటిపట్టున సుఖం లోపించిందనుకోడం మూర్ఖత్వం. మావాడకట్టున రంభలున్నారనుకోడం అవివేకం. మీవంటివారు ఇలాటి ఉత్తరకుమార ప్రజ్ఞలకుపోవడం అజ్ఞానం. తిరుగుబండికి, ఇంటికి వెళ్ళండి - అని తాంబూలం చేతబెట్టి, నేనక్కడపెట్టిన దస్తుకు మరో రూపాయి చేర్చి ముట్టచెప్పి, అంకాలట, వాడినిసాయం ఇచ్చి బండికిపంపింది.

రైలెక్కా నన్నుమాటే కాని, ఏ మొగంపెట్టుకుని ఇంటికివెళ్ళనా అనుకున్నాను. ఇంటికికాక మరెక్కడికి పోనూ? పోనీ మరో ఊళ్ళో, మరో గుమ్మం ఎక్కి చూద్దాము అన్నా, అక్కడ నా మొగం చూసేప్పటికి మళ్ళీ పద్దెనిమిది అధ్యాయాలూ ఏకరువుపెడితే...?

ఇంటికే వెళ్ళాను. నిజంగా అమాయకుణ్ణేమో, ఇలా జరిగిందని చెప్పేశాను. ఆవిడ మళ్ళీ నవ్వింది. మీ ముఖారవిందం చూసేప్పటికి సానికికూడా జాలీ దయా పుట్టుకొస్తుంది. మీరు ఈ పంతంమీదే దేశాటనం చేస్తే సానుల్ని ఎందుకూ కొరగాని సన్యాసుల్ని చేశేట్టున్నారు - మీ జాతకం మీది, అందులో రాసిపెట్టలేదేమో? ఇహనన్నా సద్దుమణిగి ఉండండి - అంది.

హా శ్రీహరీ! ఇన్నాళ్ళుమట్టీ కాపురంచేసిన ఇల్లాలికే ఇలా అలుసైపోతినే, నన్నో పసివాడికింద కట్టేసిందే. మంచికిపోయి, చివరకు ఈ స్థితికి వచ్చానా అనుకుని, ఇహ నేనిక్కడ ఉండేదిలేదు - అనేశాను. ఆవిడ చిరునవ్వుతో, ఉండకేంచేస్తారు లెండి, ఎటుపోయినా చుక్క ఎదురాయెను! అంటూ ఒహటే నవ్వు. నా స్థితి చెప్పావూ? వెళుతున్నా ననేశాను. సాధ్యమైనంతవరకూ తిరిగివచ్చే ఉద్దేశ్యంలేదు అని కూడా అనేశాను. ఆవిడ నవ్వుమొగంతోనే తల ఆడించింది, ఓ యబ్బో! మీ సంగతి నాకు తెలియదా అన్నట్టు ఒక్క చూపు చూసింది. కొంచెం చలించినమాట నిజమే కాని పళ్ళబిగివిని బయటకు వచ్చేశాను.

తీరా, వచ్చేశానేకాని ఏమిటి చెయ్యడం? నాకు ఇంటిపట్టునకాని, నిద్రపట్టదు. అవిడ వడ్డిస్తేనేకాని సహించదు. ముందు ఈ రెండు లోపాలూ సరిదిద్దుకోవాలి అనుకున్నాను. మరీ ఆకలనిపించినప్పుడు పండూ, పాలూ, రొట్టే, వెన్నా, ద్రాక్షా, నారింజా - ఇవి లఘువుగా పుచ్చుకోవడం ఆరంభించాను. రాత్రిపూట ఏకటాకీని రెండు ఆటలు ఏ సినిమాయో చూడటం అదోపనిగా పెట్టుకున్నాను. వీటికి డబ్బెక్కడిదంటావా? ముందు ఆ జాగ్రత్తమీదనే బయలుదేరాలే! ఇలా పట్నవాసం చెయ్యగా చెయ్యగా, ఇంటిమీద రంధి, తాత్కాలికంగా కొంత ఉపశమించింది.

మా ఆవిడమీద కసి కొంతమట్టుకు తగ్గింది. కాని, అన్నీ కలిగుండి, ఈ తిప్పలేమిటా అని నామీద నాకు చికాకువేసింది. పోనీ తలొంచుకునో, ఎత్తుకునో ఇంటికి పోదామా అంటే ఉహూ, ఇంకా బెట్టుతగ్గలేదు. మా ఆవిడ మీదనైతే చేతనైనంతవరకూ ఇలా శరించాను. కాని, నన్నిలా చేసిన ఆ సానికులాన్ని ఏం జేయాలి? వాళ్లమీద కత్తికట్టలేను. ఈ జన్మకు సరసుణ్ణి కాలేను. కనక, ఒక్కమెట్టు పైకివెళ్ళి, వాళ్ళకు బుద్ధులుచెప్పడం ప్రారంభిస్తే, భేష్ బాగుందని తోచింది.

ఊరూరా తిరగడం - సానివాడలలోనే బసచేయడం - అక్కడ నలుగుర్నీ పోగుచేయడం, ఆసి మీ ఇల్లు బంగారంగానూ, వెనుకటి మీ పెద్దరికం నిలుపుకోండే. భరతాచార్యులవారు మీకు గురువు. మీచేతనే ఆదికాలంనాడు దేవేంద్రసభలో సముద్ర మధనం ఆడించాడట. సానంటూ లేకపోతే, ఋష్యశృంగులవారికి పెళ్ళయేదా? మీ కులక్రమాగతంగా వస్తున్న ప్రధాన విద్య పురుషరంజనం. సత్సాంనీయుడైనవాడే సత్సంసారి అయేనని మనపూర్వులు గ్రహించినందువల్లనే ఆనాటి ప్రభువులు పాంథులకోసం కామసత్రాలు వేయించారని మనం వినడంలేదా? ప్రభుత్వం తెలిసో తెలియకో మిమ్మల్నందర్నీ గజ్జెగనియం అవతల పారేసి, పెళ్ళిచేసుకోమనీ, ముత్తైదువల్లే ఓ మూలపడుండమని అన్నదే అనుకో. అదేం వేదవాక్యమా? అంతమాత్రాన ప్రజలవిషయంలో మీ బాధ్యతలు మీరు విస్మరించడమేనా? భరతవిద్య అప్పుడూ ఇప్పుడూ అంతఃపురాంగనలు సైతం నేర్చుకుంటూనే ఉన్నారనుకో. అంతమాత్రాన ఏమయేను? మీవలె వాళ్ళు నిస్సంకోచంగా హావభావ ప్రకటన చేయగలరా? అయినవారికి అందుబాటులో ఉండగలరా? మీ బాగు మీ చేతిలో ఉంది. దేశంబాగు మీ చెప్పచేతల్లో ఉంది. ఈ మాటమీదే ఉండి, దైవాన్ని నమ్మి, మళ్ళీ యథాపూర్వం లోకాన్ని ఉద్ధరించండి. ఎవరో కొందరజ్ఞానులు వ్యభిచార నిర్మూలనోద్యమం అనే అర్థంలేని సన్నాహం ఒకటి లేవదీసి, అందుకు మిమ్మల్ని లోకువ చేస్తే, పడి ఊరుకుంటారా?

అలాటివారే ఓ చేత్తో మిమ్మల్ని విదిలించి కొడుతూ, మరో హోదాచేత్తో లలితకళలకు సమ్మానాలని పేరెట్టి, బ్రతిమాలి పిలిచికెళ్ళి, పెద్దపీటలువేసి, శాలువలు కప్పుతున్నారే. ఆ అవకతవకలన్నా అర్థం చేసుకుని జన్మ సార్థకం చేసుకోండి.

ఈ ధోరణిలో గంగాప్రవాహంలాగా ఉపన్యాసా లిచ్చాను. అందరూ విని బాగుందన్నవారే - కాని ఒక్కరూ బాహాటంగా ముందుకురాందే.

పోయి పోయి, మన గవర్నమెంటులో ఒక గట్టి జవాబ్ దారీ ఆసామినే పట్టుకున్నా. వీళ్ళకేదన్నా తరుణోపాయం చూపించకపోతే ప్రాయోపవేశం చెయ్యాల్సి వస్తుందేమో

అనికూడా అనేశా – ఆయన అంతా విని, అబ్బా! నాకిప్పుడేం పట్టవు. వినేస్థితిలో లేను. ఎన్నికలు అయింతరువాత, నింపాదిగా వినిపించు, నీవు చెప్పదలచుకున్నదంతా టూకీగా వ్రాసి పట్టుకురా. ఇక్కడ వీలున్నప్పుడు సభపెట్టి, పైకి పంపుదాం – వాళ్లేమంటారో చూద్దాం. అంతవరకూ ఎలాగంటావా? కేంద్రానికి జేరుకో. నీ తిప్పలేమో నీవు పడు. వారు ఔనంటే మేము కాదనం. మేము కాదన్నా, వారు కూడదంటే మేము సరేననక మానం. ఇది, అలిండియా! రాష్ట్రాలకు ప్రమేయం లేదు. పైగా ప్రజాస్వామిక మన్నమాటకు నీకు అర్థం తెలిసినట్టు లేదు. ఆసన మెక్కినవాడు చెప్పడం; ఆసీనులైనవారు చేతులెత్తడం – అలా ఉంటేనే 'ఏక వాక్యత' గాని, ఎవడికి వాడే వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యం, వ్యక్తిగతాభిప్రాయాలకు విలువ, అని నినాదాలు మొదలెడితే, ఈ రాజ్యం ఎంతకాలం నిలుస్తుంది? చూశావూ, చట్ట విరుద్ధం కాకుండా, నీవు ఏమన్నా చెయ్యి. మాకు చీమకుట్టదు. తెలిసినా, పట్టించుకోము. బరిదాటావో, శిక్ష తప్పదు. తెలిసిందా – అన్నాడు. అహఁ! అన్నాను:

ఇది, వాళ్ళను పట్టుకు ప్రాకులాడితే అయేపని కాదు. ఇటునుంచే నరుక్కు రావాలి. చట్టసభకు ఈ విషయం ప్రాకించాలి, అందుకు తగు మనిషి దొరకాలి. ఇంతకు ముందన్నాను చూడు, రాకేందువదన అని – ఇప్పుడు రత్తమ్మంటారులే – ఆవిడే ఇందుకు తగింది. మంచిరోజు చూసుకువెళ్ళి, ఆ చెవిని ఇది వేసి, అమ్మా, రత్తమ్మా, నీవు ఎన్నికై, కేంద్రానికి వెళ్లి, అక్కడ సభలో గట్టిగా, ఒకసారికి రెండుసార్లు బల్ల గుద్దితేనే నీ కులానికి గతిమోక్షం – అని చెప్పడానికి నిశ్చయించుకున్నాను. నీవు ఏమంటావ్!

తా నేమంటాడు?

రత్తమ్మ కోసమే అయితే వాళ్ళ ఊరు వెళ్ళవలసిన అగత్యం లేదు. ఆవిడ మన ఊరు వస్తూంది, సమ్మానం వగైరా ఉంది. ఆ సభకు మీరు పెద్ద పీట వేయించుకుంటే బహునిండుగా ఉంటుంది! కాబోయే మంత్రిగా రాకరు లాంఛనప్రాయంగా ఏవో నాలుగు ముక్కలు చెపుతారనుకోండి. కాని, ఇందుకు మీవంటివారు ముందుకు రావడం ముఖ్యం. మీ ఉద్యమానికి మరింత బలం – అని అన్నాడు.

వారు – అంతకంటేనా అన్నారు.

ముఖ్యంగా వస్తానన్నారు.

అబ్బాయ్, నీదగ్గిర దాపరికం ఎందుకు గాని, నాకు ఈ తిప్పట మొగం మొత్తింది. నేను చేయదలచుకున్న దేదో చేశాననే అనుకుంటూ ఉన్నాను. ఇంత తిప్పటా తిరిగి నీవు సాధించిందేమిటయ్యా అంటావా? నిజం చెప్పాలంటే ఏమీలేదు. అట్టే పారజూడగా, ఒక్కళ్ళని ఉద్ధరించేందుకు మనమేపాటివాళ్ళం అనిపిస్తుంది. ఎవరు బాగు వారు చూసుకోకపోతే, మన మెంతకాలమని ఎగసన త్రోస్తాం? నేను చెప్పానుగా, ఒక్క పర్యాయం పల్లెకోన వెళ్ళి, తదుపరి కార్యభారం యావత్తూ ఆ రత్తమ్మమీద వేస్తినో, నిశ్చింతగా చేతులు దులిపేసుకోవచ్చు. ఆవిడ అసాధ్యురాలు సుమీ! అన్నట్టు, ఆవిడను ఆహ్వానించడానికి ఎవరు వెళ్ళారు?

నీవేనా – రాక అక్కడ నుంచేనా?

ఎలా ఆదరించింది? ఏమేం మర్యాదలు చేసింది?

అబ్బాయ్, నా దగ్గిర దాపరిక మెందుకూ – చెప్పుదూ?

తాను, అక్కడి ఆదరణ యావత్తూ ఒక్క అక్షరం విడవకుండా, ఏకరువు పెట్టాడు. అయన ఎగిరి గంతేసినంత పనిచేసి, అరి పిడుగా, అదృష్టమంటే నీది. చూపులకట్టాఉన్నావు కాని, మాంఛి మాటకారి వన్నమాట! అక్కడ నీవు ఆ వగలు పోవడం, అవిడంతది నమ్మేట్టు నటించడం, ఉపచారం చేయించుకోవడం, అహాఁ – దళం వేసుకుపుట్టావు! పోనిలే పాపం, నీ ముచ్చట ఎప్పటికి తీరను...?

అబ్బాయి – నీ కథ విన్నమీదట, ఇంతకాలం నేనెంత అవివేకంలో పడ్డానో తెలిసొచ్చింది. నేనేమిటి? ఇట్టా తిరగడమేమిటి? ఎబ్బే!

అనుకుంటూనే ఉన్నాననుకో – పల్లెకోననుంచి అటు ఈమారు ఇంటికే పోదామని. పోవాల్సిందే!

బండి పట్ట టేషన్‌లో ఆగింది మరో పట్టాలమీద. వాకబు చెయ్యగా, మెయిలు అక్కడకు వస్తుందట, అందుకోసం ఈ బండి వైదొలగాల్సి వచ్చిందట! ఆ బండికి పోతే, ఎనిమిదింటికి ఇంట్లో ఉందునే – అని అనుకున్నాడాయన –

మెయిలు నిష్ఠురంగా వచ్చింది – మేము అటు చూస్తున్నాం. ఓ బండి దాటిపోగానే ఆయన ఉన్నట్టుండి ఉలికిపడ్డాడు. గబగబ తన పంచీ వెదకి, ధోవతీ ఉత్తరీయం తీసుకు ఆదరాబాదరా, చుట్టుకున్నాడు.

కాస్త డబ్బూ –

సరంజామా అంతా అక్కడే వదిలాడు. బండి ఇక్కడ పదినిమిషాలాగుతుంది కాదూ అన్నాడు. అబ్బాయ్, మీ ఊరొచ్చి పట్టుకెళతా గాని, అవక్కడే ఉంచు, పోయినా ఫరవాలేదులే. డబ్బుంది, వాడుకో. నేపోతున్నా – ఆ బండిలో మా అవిడుంది! పుట్టింటికెళ్ళి వస్తూన్నట్టుంది. మా మావయ్యకూడా ఉన్నాడు.

నవ్వుతూ బండిలోంచి దుమికాడు!

తానందుకు సంతోషించాడు. ఆ బండీ కదిలింది. తానెక్కిన, తనబండీ కదులుతూంది–

* * *